

1144

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

1. Nazwa

ZESPÓŁ PAŁACOWO - OBRONNY

2. Czas powstania

**1615-1624, poł. XVIII,
poł. XIX**

3. Miejscowość

CZEMIERNIKI

4. Adres

21-306 Czemierniki, ul. Zamkowa 19
nr ewidencyjny działki 228,229,231,232,233,234,439
nr księgi wieczystej [REDACTED]

11. Materiały graficzne

Fot. 1. Widok zespołu od strony płn.-zach.

5. Przynależność administracyjna

województwo lubelskie

powiat radzyński

gmina Czemierniki

6. Współrzędne geograficzne

N 51°40'33.528", E 22°38'31.452"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

8. Właściciel i jego adres

BioEnergia [REDACTED] Sp.j.
21-306 Czemierniki, ul. Zamkowa 19

9. Użytkownik i jego adres

BioEnergia Sp.J.
21-306 Czemierniki, ul. Zamkowa 19

10. Formy ochrony

wpis do rejestru zabytków A/140 z dnia 24.05.1956
i 31.12.1966

Miasto Czemierniki lokował w 1509 Mikołaj Firlej z Dąbrowicy. XVI - poł. XVII własność Firlejów. W 1680 dobra czemiernickie wykupił Stanisław Szczuka dla Jana III Sobieskiego. Po 1712 dobra nabył Stefan Humięcki. Pozostały we władaniu tej rodziny do niemal końca XVIII. Na przełomie XVIII/XIX należały do Małachowskich i następnie Steckich, Radziwiłłów. W 1850 dobra były własnością Wincentego Krasieńskiego. Majątkiem zarządzał Józef Kotarbiński. Od końca XIX należały do Edwarda Raczyńskiego i pozostały w rękach rodziny do wybuchu wojny w 1939. W okresie okupacji pałac zaanektowali Niemcy. W 1944 w wyniku reformy rolnej majątek znacjonalizowano. Pałac użytkowany jako Państwowy Dom Dziecka. Następnie do 2000-2002 poszczególne elementy zespołu użytkowane były przez: Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy (pałac i d. ogród), Państwowe Gospodarstwo Rolne – Międzyrzec Podlaski, Państwowe Gospodarstwo Rolne Siemień, Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, Urząd Miasta i Gminy Czemierniki. Brama i oficyna użytkowane były jako mieszkania. Stawy użytkowane przez koło wędkarskie. Następnie zespół zwrócony spadkobiercom rodziny Raczyńskich. Od 2004 własność prywatna - Fundacji „Fortalicja Czemierniki” z siedzibą w Warszawie, obecnie firmy BioEnergia Jabłońscy Sp.j.

Ufortyfikowaną rezydencję magnacką biskupa płockiego Henryka Firleja w Czemiernikach wzniesiono na początku XVII (1615-1624, pałac do 1622) jako zespół rezydencjonalno – obronny w duchu późnorenansowego manieryzmu, być może w miejscu wcześniejszego ufortyfikowanego dworu Firlejów. Zniszczoną rezydencję przebudowano z inicjatywy Humięckich w poł. XVIII (po 1736) w duchu „barokizującej” stylizacji – palazzo in fortezza. W połowie XIX (1852, zachowana tablica inskrypcyjna na fasadzie) restauracja całego założenia dokonana przez Krasieńskich w duchu romantycznym. Późniejsze przebudowy, prace remontowe i rewitalizacyjne: 1951, 1957 - przebudowa dawnych oficyn, 2009, 2010-nadal (zapoczątkowany remont pałacu i bramy, wstępne prace rewitalizacyjne założenia).

Miasto Czemierniki rozlokowane w połowie drogi Kock – Parczew.

Zespół stanowi wybitny przykład renesansowego założenia urbanistyczno – architektonicznego siedziby magnackiej na Lubelszczyźnie. Położony jest na obrzeżach centrum miasta Czemierniki, w kierunku wschodnim. Rezydencja w granicach fortyfikacji od strony zachodniej oraz częściowo południowej i północnej otoczona jest dwoma stawami. Z centrum miasta (ul. Rynek) do zespołu prowadzi droga powiatowa - ulica Zamkowa – grobla pomiędzy stawami. Grobla przed bramą przy bastionie pld.-zach. przechodzi w niewielki plac i dalej w ulicę Zamkową, która otacza zespół od południa. Ulica ta zmierza w kierunku Czemiernik Drugich. Od wschodu i północnego - wschodu z zespołem graniczą tereny prywatne (łąki, pastwiska).

ZESPÓŁ PAŁACOWO – OBRONNY

W skład zespołu w granicach fortyfikacji wchodzi: pałac (płn.-zach.), brama (płd. zach.), mury fortyfikacyjne, dawna oficyna z dobudówką (zach.), dawny ogród, park; poza ogrodzeniem - stawy i grobla. Projekt założenia wykorzystywał istniejące warunki terenowe i dogodne połączenie z organizmem miejskim. Sprzęgał funkcje reprezentacyjne i obronne. Z miasta przed bramę prowadzi grobla, rozdzielająca oba stawy. Prawdopodobnie pierwotnie przed bramą był most zwodzony. Pałac i zabudowania towarzyszące wewnątrz fortyfikacji otacza teren zielony w formie parku z nieregularnie rosnącymi drzewami, samosiejkami drzew i krzewów, chaszczami; brak drzew pomnikowych. Pierwotnie na wschód i na południe od pałacu znajdowały się ogrody kwaterowe. Od bramy prowadziła przed fasadę pałacu aleja szpalerowa (dziś droga utwardzona do oficyn i pałacu z pozostałościami drzew).

W części południowo - zachodniej parku, w pobliżu bastionu 4 znajduje się budowla podziemna, murowana z cegły na zaprawie wapiennej, nietynkowana, przesklepiona kolebkami, złożona z ciągu trzech pomieszczeń (dł. ok. 25m, szer.ok. 4,5m, h=ok. 2,4m), z widoczną kontynuacją w kierunku kurtyny. Od północy pomieszczenia połączone szczytami ze schodami przekrytymi współczesną nadbudową. Wokół pałacu relikty dawnej suchej fosy i późniejszego ogrodzenia (niskie murowane słupki z gniazdami po stalowych prętach). Równolegle do południowej elewacji pałacu napotkać można na podziemny korytarz, wykonany z ciosów kamiennych i cegły, nakryty w części stropem kleina na belkach stalowych i częściowo deskami, z posadzką ok. 2m poniżej terenu. Na terenie parku znajdują się także niewielkie budynki współczesne, bezstylowe, o przeznaczeniu gospodarczym. Na północ od pałacu współczesne ogrodzenie z siatki stalowej.

PAŁAC

Pałac - w typie palazzo in fortezza, później przekształcony w willę – belweder. Usytuowany nad brzegiem stawu „Górnego” (zachód), w północno – zachodniej części obwodu fortyfikacji. Pałac oddzielony własną suchą fosą od zasadniczych obwarowań obronnych bastionowych. W głównej osi fasady połączony z dawniejszą częścią ogrodową mostkiem arkadowym z szerokimi wachlarzowymi schodami (zachowała się balustrada z gazonami, pozostałości ogrodzenia, resztki ogrodowego tarasu). W trakcie prac rewitalizacyjnych w roku 2009, w obrębie fosy wokół pałacu natrafiono na fundamenty narożnych baszt alkierzowych.

Budynek pałacu – bryła zwarta, na planie prostokąta, dłuższym bokiem ustawiona na osi płn.-płd., trzykondygnacyjny, na wysokim cokole (piwnice), murowany z cegły, tynkowany, zwieńczony neogotycką attyką osłaniającą dach łamany, o symetrycznym układzie wnętrza. Elewacje z klasycznymi obramieniami prostokątnych okien, wydatnymi potrójnymi gzymsami wyznaczającymi wysokość poszczególnych kondygnacji, od wschodu dziś zabudowana, dawniej otwarta loggia ze schodami na piętro. Wejście do pałacu od wschodu na wysokości parteru. Nad wejściem zachowane dwie tablice inskrypcyjne. Plan pałacu wykazuje regularność i osiowość otworów. Gmach po licznych przebudowach, w trakcie remontu budowlano – konserwatorskiego.

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne zespół pałacowo - obronny	17. Użytkowanie obecne zespół nieużytkowany
18. Stan zachowania Stan zachowania zespołu pałacowo - obronnego odbiega od pierwotnej formy z XVII. W dużej mierze zachowały się charakterystyczne elementy założenia z okresu przekształceń w wiekach XVIII i XIX. Obiekty kubaturowe w dobrym stanie, przeznaczone do adaptacji i remontu. Mury i bastiony są w stanie trwałej ruiny, ale ich stan zachowania pozwala na ich odtworzenie. Park zaniedbany, porośnięty dziko rosnącymi drzewami, krzewami i chaszczami. System korzeniowy niektórych roślin rozsadza mury. <p style="text-align: right;">Urszula Fidecka, lipiec 2014</p>		19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie W związku z wyjątkowością założenia i jednocześnie złożonością historyczną i formalną, dotychczasowi badacze podnoszą postulat dalszych badań naukowych, szczególnie ukierunkowanych do terenu fortyfikacji bezpośrednio wokół pałacu, ale także w kierunku namierzenia ewentualnego kanału ogrodowego. Pracom terenowym prowadzonym w zespole powinny towarzyszyć badania archeologiczne i szczególny nadzór konserwatorski. Pozostałości fortyfikacji wymagają pilnych działań zabezpieczających przed dalszą destrukcją. Park wymaga prac rewaloryzacyjnych. Konieczna jest rekultywacja stawów. <p style="text-align: right;">Urszula Fidecka, lipiec 2014</p>	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)	21. Uwagi Informacje o stanie bieżącym zespołu uzyskane od przedstawiciela obecnego użytkownika zespołu.
23. Bibliografia A. Gruszecki. Bastionowe zamki w Małopolsce. Warszawa 1962, s. 81-96; E. Maj. Ufortyfikowana siedziba biskupa Henryka Firleja w Czemiernikach – wybitne dzieło epoki renesansu lubelskiego. w: Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury. T.XI. Warszawa 2000, s. 71-78; T. Sławewski. Czemierniki - problemy zagospodarowania i ochrony zabytkowego zespołu rezydencjonalno - obronnego w warunkach gminy wiejskiej. w: Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury. T.XI. Warszawa 2000; Czemierniki. Ziemia czemiernicka. Ludzie. Wydarzenia. Pamiątki, pod red. M. Mazurka. Tom I i II. Czemierniki 2009; E. Przesmycka, K. Boguszewska. Wybrane elementy wodne w założeniach pałacowych i dworskich województwa lubelskiego. Stan zachowania. Tekst Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2012, VIII/2, s.80-88; Wiadomości konserwatorskie województwa lubelskiego. Rok 2009 -Rok 2012. http://teatrnn.pl/leksykon/node/3405/czemierniki	22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających) <

1. Miejscowość	CZEMIERNIKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres ZESPÓŁ PAŁACOWO – OBRONNY 21-306 Czemierniki, ul. Zamkowa	6. Zawartość załącznika Opis c.d. (poz. 13), materiały graficzne c.d.
2. Gmina	Czemierniki		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

DAWNA OFICyna

Wzniesiona ok. 1620-1629, z elementami stylu późnorenansowego. Budynek murowany, częściowo tynkowany, na planie znacznie wydłużonego prostokąta (ok. 10,8 x 45,5m, h pod gzyms 3,1m), parterowy, kryty dachem dwuspadowym (eternit falisty). Przebudowany w 1957. Dawniej oficyna posiadała inny dach i kunsztownie opracowaną elewację od strony zachodniej, wkomponowaną w zachodni odcinek fortyfikacji (jest późniejsza od muru zachodniego). Od południowej strony oficyny dobudowane XX- wieczne mniejsze skrzydło zachodnie.

W literaturze przedmiotu wspomina się jako: arsenał, stajnia, wozownia, zajazd, siedziba administratora majątku, dalej mieszkania, dziś nieużytkowana. Jest przypuszczenie, że mogą znajdować się pod budynkiem lochy.

BRAMA („Wjazdowa”) I GROBLA PROWADZĄCA Z MIASTA DO BRAMY

Brama usytuowana w tej samej linii zabudowy co zachodnia elewacja pałacu i oficyny (nie na osi pałacu!). Od strony miasta prowadzi do wjazdu bramnego grobla pomiędzy dwiema nieckami wody. Budynek bramny późnorenansowy, manierystyczny (1624) prowadzący na dziedziniec wjazdowy, wprzęgnięty w obwód fortyfikacyjny, o cechach obronnych, zwieńczony niską wieżą. Budynek częściowo podpiwniczony, w przyziemiu po bokach przejazdu dwie sklepione wartownie, wyżej - w ośmiobocznym samborze nakrytym dachem namiotowym pomieszczenie (dawniej z czterema otworami w cztery strony świata - dziś dwa). Pojedynczy przejazd (bez bocznych furt) cofnięty w stosunku do dwóch zaokrąglonych skrzydeł. Od frontu arkada bramy przejazdowej ujęta potężnymi pilastrami, zwieńczonymi rodzajem ścianki attykowej. Ponad przejazdem negatyw po zdemontowanej tablicy upamiętniającej zakończenie budowy pałacu i nazwisko fundatora (obecnie w trakcie prac konserwatorskich). Budynek bramny w trakcie remontu budowlano – konserwatorskiego.

OGRÓD W GRANICACH FORTYFIKACJI

W skład założenia wchodził niegdyś prawdopodobnie jeden z najpiękniejszych parków polskich. Z loggii rozpościerał się widok na wspaniałe kwatrowe ogrody spacerowe. Na wschód od fasady pałacu spod nawarstwień ziemi wyłaniają się pozostałości prostokątnego tarasu (25,5x11,3m) z relikami gazonu (śr. 4,7m) po środku i 3 schodkami, obudowanego cegłą z nasadą kamienną. Obecnie teren w formie dzikiego parku, lekko opadający w kierunku zachodnim. Park zaniedbany, samosiejki, młode drzewa w układzie szpalerowym i nieuporządkowanym, chaszcze.

MURY OBRONNE I STAWY

Pałac - zamek posiadał odrębne własne obwarowania obronne i był jednocześnie wkomponowany w system obronny założenia. Pozostałości murów fosi pałacowej wykonane z cegły, dziś głębokość fosi nieczytelna, zasypana i porośnięta chwastami. Mury fortyfikacji pochodzą z początku założenia, następnie modyfikowane. Mają kształt nieregularnego czworoboku. Od zachodu i częściowo od północy przylegają do akwenów wodnych. Staw: „Górny” (północny), wyschnięty i zarośnięty, „Dolny” (południowy) czynny, oba z zasilaniem wodami rzeki Tyśmienica. Stawy stanowiły w czasach historycznych naturalny element zabezpieczający rezydencję od strony północnej, wschodniej i południowej. Rezydencję otaczały obwarowania bastionowe. Zaprojektowane przez nieznanego architekta w typie starowłoskich fortyfikacji bastionowych, sprzęgały ze sobą wymogi strategii obronnej z zastanymi warunkami terenowymi.

Fortyfikacje złożone z kurtyn i czterech bastionów, na zewnątrz od strony południowo -zachodniej otoczone suchymi fosami (dziś zamulone, porośnięte roślinnością zagłębienia). Bastiony: w narożu pld.-zach. bastion „Bramny” (B1), na północ pozostałości bastionu „Wodnego” (B2), w załamaniu na osi kurtyny wschodniej bastion „Hiszpański” (B3), w narożu pld.-wsch. bastion „Wysoki” (B4). W murach zachowały się dwa rodzaje strzelnic (przesklepione okienka, otwory kluczowe). Mur zachodni gr. ok. 44-60cm (h wewn. ok. 1,75m), wykonany z drobnej cegły, z późniejszym częściowym oskarpowaniem, z zachowanym szeregiem strzelnic kluczowych we wnękach. Zachowały się fragmenty na północ i południe od zabudowań oficynowych, zły stan. Mur kurtyny w kierunku bastionu B2 ceglany (gr. ok. 60cm, h wewn. ok. 180cm), zadaszony cegłą na płask, ze strzelnicami i wzmocniony rodzajem małych żeber, zniszczony, w części słabo czytelny. Bastion B2 skazamatuowany (h muru od wnętrza ok. 2,7m). W pld. barku zachowało się częściowo przekształcone przesklepione pomieszczenie (pow. zab. 5x3,8-7,7m). W mury wstawiona współczesna brama na słupkach stalowych. Mur ceglany i kamienno - ceglany. Mury kurtyny w linii bastionów 2-3 (h od wnętrza ok. 3,5m) z otworami strzelniczymi 18x18cm, z 12 niewielkimi przyporami, z otwartym pustym od wnętrza bastionem B3 (w pld. barku bastionu zachowały się ślady otworu prowadzącego na zewnątrz, zachowane części podziemne) oraz z kurtyny III-IV (h od wnętrza ok. 6,5m) z otwartymi strzelnicami. Oba nachylone, ceglano – kamienne; podsypane wałem ziemnym, dawniej z drogą wałową. Bastion B4 dziś zasypany ziemią i porośnięty roślinnością. Teren po obu stronach bastionu, od strony zewnętrznej silnie się wznosi, co wymusiło znaczną wysokość korony murów kurtyny i samego bastionu B4. Bastion B1 był cały skazamatuowany w dwóch poziomach. Dziś znacznie zniszczony, powyżej terenu widoczne są zarysy pomieszczeń. Wszystkie bastiony mają zaokrąglone naroża.

Opracowanie załącznika:
(data i podpis)

Urszula Fidecka, wrzesień 2014

Fot. 2 Widok w kierunku elewacji wsch. pałacu

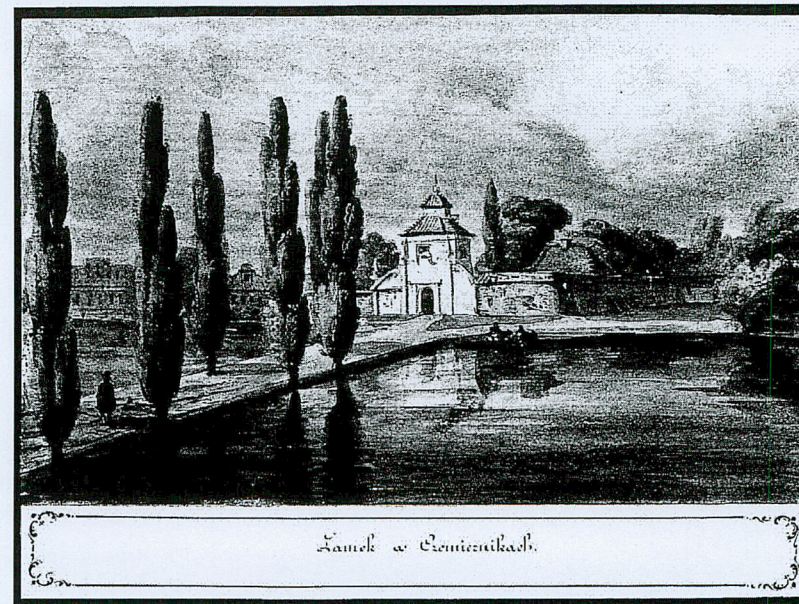
Fot. 3 Bastion B2 od wnętrza zespołu

Fot. 4 Widok z grobli na mury fortyfikacji i bramę

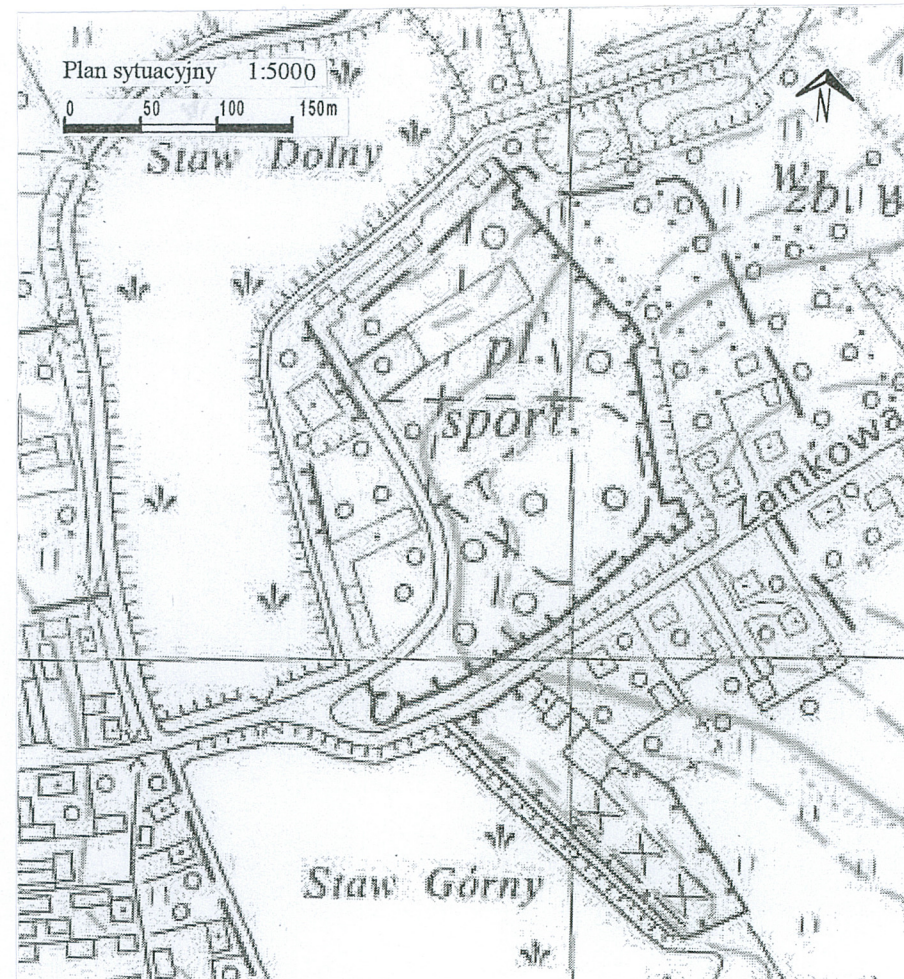
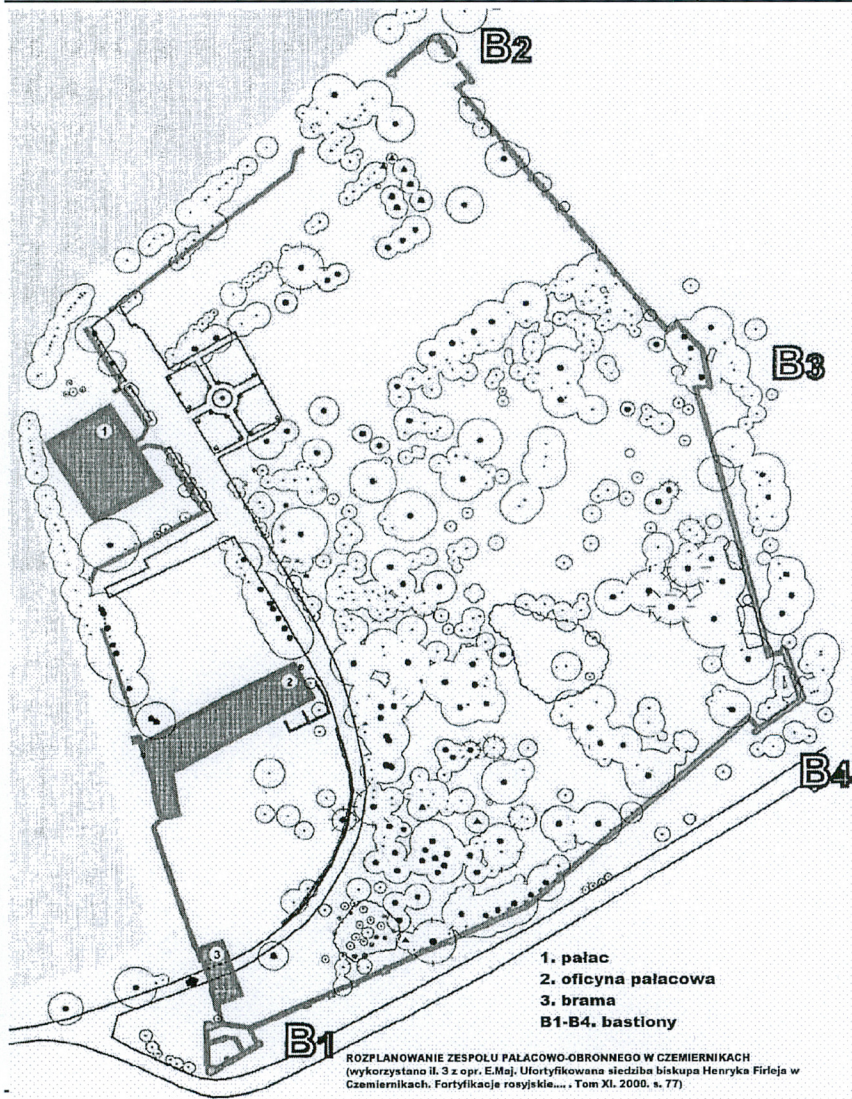

Fot. 5 .Widok z miasta na bramę. 1811r. (repr. ilustracji zamieszczonej w: Czemierniki. Ziemia czemiernicka. Ludzie. Wydarzenia. Pamiątki. Pod red. M.Mazurka. Tom II, Czemierniki 2009)

Zamek w Czemiernikach (po pożarze w 1811 r.) 1813 r. w rękopisie Kazimierza Stronczyńskiego „Widoki...”, dz. cyt.

1. Miejscowość	CZEMIERNIKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Czemierniki	ZESPÓŁ PAŁACOWO – OBRONNY	Materiały graficzne c.d.
3. Powiat	radzyński	21-306 Czemierniki, ul. Zamkowa	
4. Województwo	lubelskie		

Urszula Fidecka, wrzesień 2014

Opracowanie załącznika:
(data i podpis)

Urszula Fidecka

Fot. 6 Bastion B1 (bramny) od wnętrza zespołu

Fot. 7 Bastion B1 (bramny) widok z grobli

Fot. 8 Mury obronne od strony południowej

